

* * * * *

Χριστίνα Μ. Ακριβοπούλου, Δ.Ν. Δικηγόρος, Πρόεδρος Επιτροπής Αρχής Προσφυγών, ΣΕΠ ΕΑΠ.

Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη/Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή (επιμ.), «Ιατρική Ευθύνη και Βιοηθική: Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές του μέλλοντος», εκδ. Π.Χ. Πασχαλίδης & Broken Hill Publishers Ltd, Nicosia, 2014, σελ. 483.

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις. Το πρόσφατο συλλογικό έργο «Ιατρική Ευθύνη και Βιοηθική: Σύγχρονες Προσεγγίσεις και προοπτικές του μέλλοντος» αποτελεί ακόμη μια σημαντική συμβολή των **Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη** και **Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή**, οι οποίες με το συνολικό τους έργο έχουν όχι μόνο αναδείξει τη σημασία των ζητημάτων δικαίου και τεχνολογίας αλλά έχουν ενισχύσει σημαντικά στην προώθηση της έρευνας τους στην Ελλάδα. Το βιβλίο αποτυπώνει τις εργασίες ενός πολύ σημαντικού, πολύπτυχου διεπιστημονικού συνεδρίου που διοργανώθηκε από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και έλαβε χώρα στο Εφετείο Αθηνών στις 1-2 Μαρτίου 2013 με συνδιοργανωτές τη Νομική Βιβλιοθήκη και τη δικηγορική Ένωση e-Θέμις. Το βιβλίο φιλοξενεί έναν δυναμικό διάλογο μεταξύ των πολλών επιστημών που εμπλέκονται στα ζητήματα της ιατρικής ευθύνης και βιοηθικής καλύπτοντας τα πεδία του δικαίου, της βιολογίας, γενετικής και ιατρικής αλλά και της θεολογίας, εγκληματολογίας και επικοινωνιολογίας. Ο διάλογος αυτός σε πολλές περιπτώσεις θίγει διαχρονικά και άλλοτε επίκαιρα ζητήματα που αφορούν τη σχέση δικαίου και γενετικής τεχνολογίας, αφήνοντας φυσικά ανοικτό το δρόμο για τη διαρκή έρευνα σε ένα πεδίο όπου τα δεδομένα της τεχνολογίας συχνά ανατρέπουν ακόμη και τις πιο εγκατεστημένες θεωρητικά απόψεις και αντιλήψεις. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν οι επιμελήτριες στον πρόλογό τους, «[σ]τα πολύπλοκα ζητήματα που αναπύχθηκαν δεν δόθηκαν οι τελικές λύσεις, καθώς ασφαλώς

αυτές είναι ακόμη υπό διευρεύνηση. Δεν μπήκε, βέβαια, τελεία και παύλα στους προβληματισμούς, απλώς μια άνω τελεία, προκειμένου να επανέλθουμε (ενδεχομένως και με νέα ανατρεπτικά δεδομένα της επιστήμης) προς περαιτέρω επανεξέταση ή και ενδεχομένως αναθεώρηση των προσωρινών θέσεων σε επόμενες αντίστοιχες συζητήσεις».

2. Κεντρικά ζητήματα αστικής ιατρικής ευθύνης. Η πρώτη ενότητα του βιβλίου εξετάζει κεντρικά ζητήματα αστικής ιατρικής ευθύνης. Στο πλαίσιο αυτό, η **Κατερίνα Φουντεδάκη** (σελ. 19-27) παρουσιάζει τις πιο πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις στο ζήτημα της ιατρικής ευθύνης στις θεματικές της ευθύνης από ιατρικό σφάλμα, της έλειψης συναίνεσης του ενημερωμένου ασθενούς και του ζητήματος της *wrongful life*. Από μια άλλη σκοπιά, ο **Κωνσταντίνος Ν. Χριστοδούλου** (σελ. 29-51) εξετάζει θέματα αστικής ευθύνης σε περιπτώσεις αυτοτραυματισμού τρίτου, θέτοντας το δίλημμα μεταξύ αυτοκαταστροφής ή αστικής αυτοδιάθεσης του υποκειμένου. Αντίστοιχα, το καίριο ζήτημα της επικοινωνίας ως ουσιώδους παράγοντα της ιατρικής πράξης αναλύει ο **Μιχάλης Μείμαρνης** (σελ. 53-58). Τη συμβολή της τεχνολογίας στην καταγραφή και κατηγοριοποίηση των αιτιών και τύπων ιατρικών σφαλμάτων προσεγγίζουν με το κείμενό τους «Αστική ιατρική ευθύνη, ερευνητικά ευρήματα & σύστημα ανίχνευσης καταγραφής (ICU-MERIS)» οι **Αθανάσιος Βοζίκης, Μαρίνα Ρήγα και Γιάννης Πολλάλης** (σελ. 59-73). Το πρόβλημα της ιατρικής ευθύνης σε σχέση με τη συμμετοχή πλειόνων στην ιατρική

πράξη και μετάδοση της ιατρικής πληροφορίας εξετάζει στο κείμενό της η **Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη** (σελ. 75). Μια πολύ ενδιαφέρουσα μεθοδολογική μελέτη για το περιεχόμενο των δικών ιατρικής αμέλειας παρουσιάζει στο κείμενό του «Ανατομία μιας δίκης για ιατρική αμέλεια», ο **Ιωάννης Παπακωνσταντίνου** (σελ. 97-102). Την ιατρική προσέγγιση στο ζήτημα των ιατρικών λαθών και τη διάκρισή του από τη σκοπιά του δικαίου αναλύει ο **Αντώνης Κογεβίνας** (σελ. 103-111). Το ζήτημα της παραβίασης των κανόνων της ιατρικής επιστήμης μεταξύ παρανομίας και υπαιτιότητας αναλύει διεξοδικά στη μελέτη του ο **Αλέξιος Τάττης** (σελ. 113-126). Το σημαντικό πρόβλημα της αναζήτησης αιτιώδους συνδέσμου στην ποινική ιατρική ευθύνη εξετάζεται από το **Δημήτρη Αναστασόπουλο** (σελ. 127-142), ενώ στο τέλος του πρώτου μέρους οι **Μιχάλης Ηγουμενίδης** και **Παύλος Σαράφης** (σελ. 143-154) αναλύουν καίρια θέματα υγειονομικής πολιτικής στο κείμενό τους «Ανεπαρκείς πόροι υγείας και επιπόλαιοι ασθενείς: Ο παράγοντας της προσωπικής ευθύνης».

3. Κεντρικά ζητήματα βιοηθικής. Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου αναλύονται κεντρικά ζητήματα βιοηθικής. Την προσέγγιση της βιοηθικής όπως αυτή καταγράφεται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ αναλύει ο **Δονάτος Παπαγιάννης** (σελ. 155-161). Το πολύ ενδιαφέρον και ειδικό ζήτημα των κλινικών δοκιμών και του νομοθετικού πλαισίου της λειτουργίας τους εξετάζει η **Δήμητρα Παπαδοπούλου-Κλαμαρή** (σελ. 163-172). Το υπάρχον εθνικό πλαίσιο αναφορικά με την παρένθετη μητρότητα διερευνά η **Πηνελόπη Αγαλλοπούλου** (σελ. 173-185), ενώ από μια συνταγματική διάσταση ο **Σπύρος Βλαχόπουλος** (σελ. 187-194) αναλύει τη δυνατότητα αναγνώρισης, απόλαυσης και προστασίας του δικαιώματος τεκνοποιίας μέσω παρένθετης μητρότητας και για τον άγαμο και μοναχικό άντρα. Το πολύ ενδιαφέρον πρόβλημα του προεμφυτευτικού γενετικού ελέγχου από ιατρική σκοπιά εξετάζουν οι **Χριστίνα Βρεττού** και η **Γεωργία Κάκουρου** (σελ. 195-218). Το διαχρονικό ζήτημα των αμβλώσεων από ηθικοδεοντολογική και δικαιοδική σκοπιά διερευνά η **Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή** (σελ. 219-232) στο κείμενό της «Ηθικοδεοντολογικές περιπέτειες του αγέννητου τέκνου: Η περίπτωση της τεχνητής διακοπής εγκυμοσύνης». Σημαντικά συνταγματικά ζητήματα αναφορικά με την προστασία της αξίας του ανθρώπου και τα όριά της αναφορικά με τον τερματισμό της ζωής σε οριακές περιπτώσεις υγείας αναλύει η **Λίνα Παπαδοπούλου** (σελ. 233-272) στο κείμενό της, «Προγενέστερες οδηγίες για το τέλος της ζωής: Βιοηθική και συνταγματική αξιολόγηση». Σε ένα αντίστοιχο πλαίσιο, από μια ιατρική σκοπιά ο **Γεράσιμος Α. Ρηγάτος** (σελ. 273-278) εξετάζει τα ηθικά και δεοντολογικά προβλήματα που θέτει το τέλος της ζωής του ασθενούς. Το νομοθετικό πλαίσιο που θέτει ο

N 3984/2011 αναφορικά με την καθιέρωση συστήματος τεκμαίρομένης συναίνεσης από την πλευρά του νεκρού δότη εξετάζει από μια κριτική σκοπιά η **Τάνια Κυριάκου** (σελ. 279-289). Παράλληλα, από τη σκοπιά της θεολογίας ο **Απόστολος Νικολαΐδης** (291-293) εξετάζει την ευθύνη της θεολογίας στα ζητήματα της βιοηθικής, ενώ από τη σκοπιά της σχετικής νομοθετικής, δημόσιας πολιτικής και πρακτικής η **Ελένη Ρεθυμνιωτάκη** (σελ. 295-317) εξετάζει τη «Βιοηθική ως μοντέλο οργάνωσης και ελέγχου της βιοϊατρικής στην Ελλάδα: Απολογισμός και μελλοντικές προοπτικές». Τα ηθικά διλήμματα που θέτει η λοίμωξη από τον ιό HIV σε παιδιά από μια ιατρική σκοπιά αναλύει η **Μαρία-Αλεξάνδρα Παπαγρηγορίου-Θεοδωρίδου** (σελ. 319-325). Το εξαιρετικά επίκαιρο θέμα της κλωνοποίησης και τις ιατρικές δυνατότητες που παρέχει σε ένα «ανοικτό μέλλον» αναλύει ο **Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης** (σελ. 327-333), ενώ το δεύτερο μέρος του βιβλίου κλείνει το κείμενο της **Σοφίας Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου** (σελ. 335-351), «Πολιτισμική πολυμορφία και εθιμική βαναυσότητα» στο οποίο εξετάζονται ζητήματα αναφορικά με την οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και το σημαντικό θέμα του γυναικείου ακρωτηριασμού γενετικών οργάνων.

4. Κεντρικά ζητήματα αναφορικά με δεδομένα υγείας, με την αποδεικτική αξία της γενετικής πληροφορίας και τη σύνδεση βιοηθικής και βιοτεχνολογίας. Το τρίτο μέρος του βιβλίου εξετάζει κεντρικά θεωρητικά θέματα αναφορικά με την προστασία των γενετικών δεδομένων και τις πρακτικές της βιοτεχνολογίας. Το γενικό θεωρητικό πλαίσιο διεθνώς αλλά και στη νομολογία του δικαστηρίου του Στρασβούργου εξετάζει η **Ισμήνη Κριάρη** (σελ. 353-361), ενώ το κρίσιμο ζήτημα της προστασίας του ιατρικού απορρήτου από τη σκοπιά της επεξεργασίας δεδομένων υγείας αναλύει η **Λίλιαν Μήτρου** (σελ. 363-385). Σημαντικά ζητήματα δημόσιας πολιτικής στο ζήτημα των οροθετικών γυναικών εξετάζουν οι **Τίνα Γκαράνη-Παπαδάκη** και **Βενετία Βελονάκη** (σελ. 387-395), «Δημόσια υγεία και βιοηθική: Η περίπτωση της δημοσιοποίησης προσωπικών στοιχείων οροθετικών γυναικών». Την προβληματική της ηθικής δεοντολογίας αναφορικά με έρευνες σε παιδιά από τη σκοπιά της εγκληματολογίας προσεγγίζει η **Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη** (σελ. 397-408). Το ζήτημα της αναγκαιότητας νέου κώδικα ιατρικής δεοντολογίας για την εποχή της ηλεκτρονικής υγείας διερευνά ο **Θεόδωρος Δ. Τροκάνας** (σελ. 409-420). Το κεντρικό ζήτημα της αποδεικτικής αξίας της γενετικής DNA πληροφορίας εξετάζει ο **Γεώργιος Φιτσιάλος** (σελ. 421-425). Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για τις βιοτεχνολογικές εφευρέσεις αναλύει η **Κατερίνα Μαργέλλου** (σελ. 427-433), ενώ από μια αντίστοιχη σκοπιά ο **Λεάνδρος Λεφάκης** διερευνά το ζήτημα της χορήγησης διπλωμάτων ευρεσιτε-

χνίας επί εφευρέσεων ανθρωπίνων βλαστοκυττάρων (σελ. 435-464). Την υπόθεση C-34/10 *Brüstle κατά Greenpeace EV* σχετικά με τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας για ανθρώπινα βλαστοκύτταρα διερευνά η **Μαρία Μ. Μηλαπίδου** (σελ. 465-475). Στο τέλος του μέρους αυτού, η **Ναταλία Α. Καπετανάκη** (σελ. 477-484) αναλύει την πολύ ενδιαφέρουσα υπόθεση *Myriad Genetics* αναφορικά με την έκδοση διπλωματάτων ευρεσιτεχνίας για ανθρώπινα γονίδια, στο πλαίσιο των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

5. Συμπεράσματα. Οι πολλαπλές και από πολλά πεδία όψεις εξέτασης του αντικειμένου της ιατρικής ευθύνης, της βιοηθικής και της προστασίας των γενετικών δεδομένων συντείνουν στη διαμόρφωση ενός συλλογικού τόμου με σημαντικό ειδικό βάρος. Πράγματι, το υπό παρουσίαση βιβλίο καλύπτει με επάρκεια και δεισδυτικότητα όλα τα κεντρικά αλλά και επίκαιρα ζητήματα τα οποία συνδέονται

με τη χρήση της γενετικής τεχνολογίας σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο. Οι πλούσιες, σε βάθος, συμβολές αποτελούν στην κυριολεξία μια κιβωτό συντιθέμενων επί του θέματος απόψεων, ενώ αναλύουν και αποτυπώνουν με τρόπο εναργή τα σύνθετα ζητήματα που η σύνδεση δικαίου και τεχνολογίας θέλει, διατηρώντας αποστάσεις από στείρες τεχνοφοβικές απόψεις αλλά και από στεγνά ηθικιστικές περί των ζητημάτων αυτών αντιλήψεις. Σε μια εποχή, δύσκολη από πολλές απόψεις για τη διενέργεια και υποστήριξη τόσο πλούσιων σε έκταση και βάθος ερευνητικών έργων, μια τέτοια προσπάθεια δεν μπορεί παρά να επαινεθεί. Είναι πολύ ελπιδοφόρο το γεγονός ότι το συνέδριο συνεχίστηκε και φέτος (Διεπιστημονικό Συνέδριο Ιατρική Ευθύνη & Βιοηθική II, 14-15.3.2014 στο Εφετείο Αθηνών με τη συνεργασία της e-themis και της ερευνητικής ομάδας ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ και τη χορηγία της Νομικής Βιβλιοθήκης).

* * * * *